

Voorwoord

In 1993 betoogde de Amsterdamse hoogleraar Piet de Rooy in een korte beschouwing dat het negentiende-eeuwse 'burgerlijke beschavingsoffensief' van organisaties als de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen weinig direct effect had gehad op de arbeidersklasse. De georganiseerde beschavingsarbeid, zo betoogde hij, had wellicht vooral bijgedragen aan de vorming van de burgerij als sociale klasse. Op elke Nutsavond bevestigden burgers van verschillende positie en affiliatie de burgerlijke waarden en normen als een samenhangend programma dat hun onderlinge verschillen kon overbruggen. Tegelijk constateerde De Rooy in de burgerlijke cultuur een diepe ambivalentie. Tegenover haar samenbindende, egalitaire karakter stond immers een voortdurend elitair streven naar uitsluiting en distinctie. 'En dat roept de vraag op, zo lang uitgesteld, wat eigenlijk die burgerlijke cultuur is. Er is het bekende oordeel van Huizinga: 'Onze nationale cultuur is burgerlijk in elken zin, dien men aan het woord hechten wil.' Maar misschien is dat langzamerhand niet meer toereikend.'¹

De aansporing van De Rooy is niet zonder reactie gebleven. In de afgelopen tien, vijftien jaar is er in Nederland veel onderzoek verricht dat - al dan niet expliciet onder de noemer 'burgerlijke cultuur' - het inzicht probeert te vergroten in de leef- en denkwereld van de Nederlandse burgerij: het bonte en tegelijk hechte amalgaam van grote en kleine burgers dat meer dan in omringende landen ook op de adel en de lagere standen een stempel heeft weten te drukken.² Van cruciale betekenis voor dit onderzoek was de bundel *De stijl van de burger. Over Nederlandse burgerlijke cultuur vanaf de middeleeuwen*, die in 1998 onder redactie van de Groningse historici Remieg Aerts en Henk te Velde verscheen. Samen met diverse collega's gaven zij in een elftal essays een schets van de geschiedenis van de Nederlandse burgerlijke cultuur, opgevat als een patroon van breuken en continuïteit. Geïnspireerd door de Duitse *Bürgertumsforschung* rond Jürgen Kocka beschouwden zij de Nederlandse burgerlijke cultuur als een holistisch patroon van waarden en normen dat tot ver in de negentiende eeuw de vele onderlinge sociale verschillen binnen en buiten de burgerij kon overbruggen.³

- 1 Piet de Rooy, 'Burgers en arbeiders', *Theoretische Geschiedenis* 20 (1993) 49-55, aldaar 55.
- 2 Zie onder meer de bibliografie bij het interview met Remieg Aerts en Henk te Velde.
- 3 Remieg Aerts en Henk te Velde ed., *De stijl van de burger. Over Nederlandse burgerlijke cultuur vanaf de middeleeuwen* (Kampen 1998).

Kort na de publicatie van *De stijl van de burger* werd in Groningen een studiemiddag georganiseerd waarbij enkele sociaalhistorici werden uitgenodigd om op de uitgangspunten en resultaten van de bundel te reageren. Pim Kooij, Maarten Duijvendak en Goffe Jensma kwamen ieder tot de slotsom dat de begripshistorische insteek en de focus op het samenbindende karakter van de burgerlijke levensstijl behalve voordelen ook belangrijke beperkingen inhielden. Naar hun mening zou het onderzoek naar de burgerlijke cultuur zich veel meer moeten richten op de spanning tussen de burgerlijke idealen en de geleefde praktijk. Vooral de sociale verschillen en cultuuroverdracht tussen verschillende burgerlijke groepen zou daarbij op de voorgrond dienen te staan. Marja van Tilburg voegde hieraan toe dat de middelpuntsvliedende kracht van de burgerlijke cultuur scherper aan het licht zou kunnen komen wanneer de begripshistorische analyse van bijvoorbeeld adviesboeken zich meer op vormaspecten zou richten.⁴

Nu, bijna tien jaar en diverse boeken en artikelen later, is het de moeite waard om opnieuw een balans op te maken. Voor deze speciale aflevering van *Groniek* zijn vier historici uitgenodigd om aan de hand van uiteenlopende thema's dieper in te gaan op de spanning tussen de heterogeniteit van de negentiende-eeuwse burgerij en de burgerlijke cultuur als overkoepelend ideaal en levensstijl. Rob van der Laarse opent met een beschouwing over de natuurbeleving en de buitenplaatscultuur van wat hij omschrijft als de Nederlandse 'notabelenelite'. Deze elite, die naast oude en nieuwe adel ook aanzienlijke burgers omvatte, onderscheidde zich volgens hem in tal van opzichten nadrukkelijk van het brede burgerlijke waarden- en normenpatroon. Boudien de Vries beschrijft de mogelijkheden en onmogelijkheden van het onderzoek naar burgerlijke leescultuur. Uit boedelinventarissen en archieven van Haarlemse leesgezelschappen blijkt dat zowel binnen de grote als de kleine burgerij twee subgroepen kunnen worden aangewezen die zich door hun leescultuur belangrijk van elkaar onderscheidden. In zijn analyse van de Rotterdamse theatercultuur combineert Henk Gras een discours-analyse met kwantitatief-empirisch onderzoek. Hij rekent af met traditionele visies op de sterk uiteenlopende theatrale smaak van verschillende burgerlijke standen, maar benadrukt aan de hand van de volksschouwburgen ook de differentiatie tussen een *high brow* en *low brow* theatercultuur. Hugo Röling richt zich ten slotte op de individuele beleving

4 De studiemiddag op 15 november 1998 werd georganiseerd door Susan Aasman, Joost Vermoolen en ondergetekende en financieel ondersteund door het toenmalige Rudolf Agricola Instituut.

van standsverhoudingen zoals die in kinder- en jeugdherinneringen zijn opgetekend. In de zeshonderd autobiografieën die hij bestudeerde vormen pijnlijke ervaringen van standsverschil meer dan gedeelde burgertrots een steeds terugkerend motief.

Is het sociaalhistorische en cultuurhistorische onderzoek naar de negentiende-eeuwse burgerlijke cultuur in de afgelopen tien jaar naar elkaar toegegroeid? In het supplement worden de genoemde lezingen op de studiedag uit 1998, die destijds al voor een interne publicatie waren bedoeld, alsnog onveranderd afgedrukt. Het zijn tot op zekere hoogte tijdsdocumenten geworden die inzicht geven in de toenmalige verhoudingen in het historische landschap en de voortgang die sindsdien is geboekt. Toch zijn ze hier en daar nog altijd verrassend actueel. Henk te Velde en Remieg Aerts blikken in een speciaal hiertoe gearrangeerd dubbelinterview vervolgens gezamenlijk terug en vooruit. Wat waren destijds hun drijfveren achter *De stijl van de burger*, wat heeft de bundel opgeleverd en hoe stonden zij destijds tegenover de kritische reacties? Hoe beoordelen zij het onderzoek dat sindsdien is verricht, ook in deze *Groniek*, en welke wegen zien zij voor nieuw onderzoek?

Ten slotte een woord van dank. In de eerste plaats aan de redactie van *Groniek*, die de organisatoren van de genoemde studiedag in de gelegenheid heeft gesteld om een oude belofte na te komen. Veel werk is daarbij verricht door de oud-redacteuren Hein Braaksma en Jurjen Simmelink; de laatste was ook bereid de lay-out te verzorgen. Veel dank gaat uit naar de auteurs, voor hun bijdrage, maar zeker ook voor hun geduld. Deze speciale uitgave van *Groniek*, die in het lustrumjaar bij wijze van extra verrassing aan de abonnees wordt aangeboden, is mogelijk gemaakt door de genereuze steun van de Kitty van Vlotenstichting, het Groninger Universiteitsfonds en het Instituut voor Geesteswetenschappelijk Onderzoek Groningen.